

Belonen en straffen

Jaap van der Stel

Verslaving jaargang 6, nummer 1 (2010) p. 20-21

Ieder weldenkend mens snapt dat als je kinderen opvoedt, je ze beter kunt belonen voor gewenst gedrag dan ze te bestraffen als ze niet doen wat je zegt. Natuurlijk, sommige kinderen halen het bloed onder je nagels vandaan, en het liefst zou je ze willen ... Maar toch, ook op dit gebied is aangetoond dat wat je geneigd bent te doen niet altijd de beste optie is.

In de verslavingszorg is straffen ook lang de gewoonste zaak van de wereld geweest. En ik ben bang dat het vaak nog zo is. In de hiërarchische therapeutische gemeenschappen was het straffen en vernederen aan de orde van de dag. Het regime leek erg op de ontgroeningsrituelen bij een gemiddeld studentencorps. En als je een voet over een getrokken streep bij de ingang zette, mocht je je biezen pakken en op zijn best onderaan opnieuw beginnen. Op een onnavolgbare wijze was een diepgeworteld gebrek aan vertrouwen in de goede bedoelingen van de cliënten geïntegreerd in de behandelfilosofie. Natuurlijk, er waren deelnemers die het programma met succes voltooiden en die zelfs hoog in de organisatie aan een baan geholpen werden, maar het aantal afvallers was uiteindelijk heel groot.

Straffen was ook een leidend principe in methadonafbouwprogramma's. Urinecontroles waren niet bedoeld om samen met de patiënt inzicht te krijgen in het succes van de verwoede pogingen om minder te gebruiken. Positieve uitslagen van tests werden gebruikt om patiënten uit een programma te gooien. Het spreekt voor zich dat patiënten 'dus' probeerden de boel te flessen en zo kregen de hulpverleners hun zin dat verslaafden inderdaad 'niet te vertrouwen' waren.

Gelukkig verandert er wel wat. Onder de noemer van het contingentmanagement worden verslaafden nu uitdrukkelijk beloond voor gewenst gedrag. En dat werkt. Wat de commercie allang weet en zeker de 'gokboeren' onder hen - dat instantbeloningen zeer sterk bekrachtigend zijn - wordt eindelijk ook in de hulpverlening erkend. Ik hoop dat de achterliggende filosofie hiervan bekend raakt bij alle hulpverleners en dat ze inzien waarom een belonende houding echt meer resultaat geeft. Hopelijk neemt dan ook de zweem van achterdocht tegenover verslaafden af.

Deze gedachten werden bij mij opgeroepen toen ik een heroïneverstrekkingseenheid bezocht waarin het belonen in praktijk wordt gebracht. Maar de kwestie van belonen en straffen speelt ook op hoog niveau. In december liet een 'topman' van het College van Zorgverzekeringen een ballonnetje op om verzekeren, die (door eigen toedoen) ongezonder leven, niet volledig te verzekeren. Nu er toch bezuinigd moet worden: straf al diegenen die te veel eten, roken, alcohol drinken en wat al niet. Straf ze voor hun gedrag en verbreek de solidariteit.

Zou het werken? Om eerlijk te zijn: mij bekruipt ook vaak het gevoel dat het niet terecht is dat slimme mensen domme dingen doen, waar ik aan moet meebetalen. Maar toch is deze gedachte bloedlink. Het impliceert dat mensen niet alleen onderverzekerd raken (en dat betreft vooral mensen met toch al minder geld) maar het leidt er ook toe dat ze vroeg of laat óf onderbehandeld worden, zoals in de Verenigde Staten, óf sterk achteruitgaan in hun sociale en economische positie. Solidariteit is een indicator voor de mate van beschaving.

Als het dreigement van een lagere dekking echt zou helpen, bij iedereen, vooruit - weg met al die principes en laten we dat dan maar doen. Maar als het niet werkt, is het niet meer dan een zinloze straf. En voor alle verslaafden aan alcohol, drugs, tabak, vet, suiker en geld is de consequentie dat het voor hen nog moeilijker wordt om hun toestand te verbeteren. Kortom: straffen is voor de dommen.